

До разової спеціалізованої

вченої ради ДФ 2023-38

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

РЕЦЕНЗІЯ

кандидатки юридичних наук

Горностай Алесі Вікторівни

НА ДИСЕРТАЦІЮ

Шакіна Ростислава Сергійовича

**«КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОМАШНЄ
НАСИЛЬСТВО У ФОРМІ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ДІТЬМИ»,**

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії

за спеціальністю 081 - «Право»

Вивчення поданих Р. С. Шакіним матеріалів дисертації, а також ознайомлення з його публікаціями за обраною темою, дає підстави стверджувати, що автором проведено достатній науковий аналіз теми, актуальної в теоретичному та практичному плані, виділено новизну опрацьованих питань, сформульовано висновки й пропозиції, що виносяться на захист. Можна констатувати, що дисертант досягнув поставлених перед собою цілей, роботу виконав на належному науковому рівні. Такий загальний попередній висновок підтверджується за основними параметрами, які висуваються до дисертацій означеної наукової спеціальності.

Актуальність теми дисертаційного дослідження є безсумнівною, оскільки важливою складовою сучасного етапу реформування правової системи

України, особливо під час воєнних дій та у повоєнні часи, є подальший розвиток кримінально-правової науки, першочерговим завданням якої є розробка теоретично обґрунтованих пропозицій, спрямованих на удосконалення законодавства та підвищення ефективності правозастосовної практики.

Виконана здобувачем дисертаційна праця присвячена одному з дискусійних науково-практичних питань теорії кримінального права, а саме: кримінальна відповідальність за домашнє насильство у формі жорстокого поводження з дітьми. У доктрині продовжують мати місце значні розбіжності в підходах щодо багатьох аспектів кримінально-правового інституту домашнього насильства, а недостатньо чітка, неповна або суперечлива регламентація відповідних питань у КК України призводить до численних помилок при кваліфікації та призначенні покарання тощо.

Автор підкреслює підвищену увагу міжнародного співтовариства до питання попередження жорстокого та безвідповідального поводження з дітьми, що знаходить відображення у численних міжнародно-правових документах. Право дитини бути захищеним від «всіх форм фізичного чи психологічного насильства, образ чи зловживання, відсутності турботи чи недбалого поводження, грубого поводження чи експлуатації, включаючи сексуальне зловживання» розуміється в міжнародному праві як абсолютне, що належить йому від народження, яке мають захищати держави, вживаючи при цьому «всі необхідні законодавчі, адміністративні та інші заходи» (ст. 4 Конвенції «Про права дитини»).

Актуальність обраної теми підтверджується стабільно високими показниками кількості неповнолітніх, які знаходяться місцевому чи державному розшуку, неповнолітніх, змушених тікати з дому чи державних виховних установ, ховаючись від жорстокості. Зберігається висока кількість дитячих суїцидів, певний відсоток яких пов'язані із сімейними конфліктами та неблагополуччям, страхом насильства зі боку дорослих, нетактовною поведінкою окремих педагогів, конфліктами з учителями, однокласниками,

друзями, черствістю та байдужістю оточуючих. Наведені дані викликають серйозне занепокоєння, оскільки жорстоке поводження з дітьми детермінує цілий спектр надзвичайно несприятливих наслідків для їхнього фізичного та психічного здоров'я, морального, духовного та соціального розвитку, що порушує їхню соціалізацію, породжує бездоглядність та правопорушення неповнолітніх.

Тема дисертаційного дослідження належить до числа активно розроблюваних юридичною наукою, але поки що не сформульовано усталеної позиції з низки актуальних питань, які або безпосередньо стосуються інституту жорстокого поводження з дітьми як форми домашнього насильства, або межують з ним.

Усе викладене вище лише підкреслює своєчасність розв'язання проблем, що знайшли відображення у кваліфікаційній науковій праці Р. С. Шакіна. Адже актуальним і доцільним є пошук новітніх підходів і можливостей викладення та тлумачення норм про жорстоке поводження з дітьми у сучасному кримінальному праві.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Аналіз положень дисертаційної роботи дає можливість говорити про те, що її зміст відповідає проблематиці дослідження, яка була заявлена. Для забезпечення досягнення обраної мети у роботі вдало та поступово були вирішені поставлені завдання (с. 7). Основні наукові положення, висновки та рекомендації, викладені у дисертації, є теоретично обґрунтованими, що забезпечуються застосуванням раціональної сукупності сучасних загальнонаукових та спеціальних методів і прийомів наукового пізнання, широтою і різноманітністю опрацьованої кримінально-правової літератури (усього 257 джерел), критичним аналізом матеріалів правозастосовної практики.

Цілком слушним видається акцент, зроблений дисертантом на ґрунтовному аналізі існуючих наукових проблем щодо домашнього насильства взагалі, та жорстокому поводженню з дітьми як його різновиду. Характерною особливістю розгляданої дисертації є її полемічність. Імпонує, що автор аналізуючи погляди науковців з дискусійних чи малодосліджених питань, вступає в дискусію, висловлює й аргументує власну позицію, обґрунтовує її, посилаючись на положення законодавства і кримінально-правової доктрини, та з повагою ставиться до підходів, правильність яких ставиться під сумнів.

Аналіз законодавства зарубіжних країн виконаний здобувачем на високому рівні. Звертає на себе увагу намагання здобувача детально проаналізувати та максимально широко висвітлити елементи загального складу жорстокого поводження з дітьми як кваліфікованого складу домашнього насильства.

Беззаперечною перевагою роботи є широке звернення до норм міжнародного права та практики ЄСПЛ. Автор звертається до Стамбульської конвенції в аргументації ознак об'єктивної сторони жорстокого поводження з дитиною – психічне насильство (термін «переслідування»), Конвенції ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок та домашньому насильству 2017 р. (термін «близькі відносини»).

Важливим є те, що автор акцентує увагу на посилення проблем жорстокого поводження з дітьми під час КОВІДу.

Варто підкреслити, що автор виділяє найпоширеніші форми психологічного насильства до дитини. Їх важливо виділяти, тому що фактор залежності дитини від батьків, чи інших осіб, які їх замінюють, є визначальним (с. 111, 112). На цьому варто робити акцент та вказувати в рубриці удосконалено.

Вірно зазначено, що на практиці важко розрізнити економічне та психологічне насильство щодо дитини через специфіку статусу дитини та природньої залежності від батьків чи осіб, що їх замінюють (с. 98).

Позитивною є практика звернення до кодексів іноземних держав - Іспанії, Польщі.

Автор вірно підкреслює проблему тлумачення терміну «близькі відносини» в характеристиці суб'єкту жорстокого поводження з дитиною в контексті ст. 126-1 КК.

Безперечним позитивним фактом є використання широкої емпіричної бази для формулювання висновків до Розділу 4. – 226 кримінальних справ.

Викликає повагу ретельність, з якою автор працював над семантичним аналізом багатьох термінів.

Слід констатувати, що дисертант вміє логічно викладати та аналізувати теоретичний, практичний і законодавчий матеріал, формулювати виважені та узагальнені висновки.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що у виконаному дисертаційному дослідженні отримані нові, а так само істотно поглиблені наявні кримінально-правові знання про теоретичні та прикладні проблеми інституту жорстокого поводження з дітьми. Автор розробляє жорстоке поводження з дітьми як кваліфікований склад, в межах якого визначає його структуру, ознаки, зміст, призначення, співвідношення з іншими суміжними поняттями, а також досліджує сучасний стан і перспективи цього інституту в контексті забезпечення системності, несуперечливості та безпрогальності кримінально-правового регулювання суспільних відносин.

У результаті проведеного дослідження здобувачем сформовано низку нових, а також таких, що наділені істотними ознаками новизни, наукових положень та висновків.

Видається, аргументованими та добре продуманими, у зв'язку з чим заслуговують на підтримку, міркування здобувача про створення окремої кримінально-правової норми про жорстоке поводження з дітьми.

Автор окреслив та аргументував основні переваги законодавчого передбачення у якості наслідку домашнього насильства над дитиною заподіяння шкоди нормальному розвитку дитини чи створення загрози заподіяння шкоди нормальному розвитку дитини (с. 127).

Сміливою та індивідуальною є позиція автора щодо передбачення кримінальної відповідальності за необережне жорстоке поводження з дитиною (с. 149).

Цікавою є пропозиція здобувача про латентність жорстокого поводження з дітьми. Особливо, якщо дитина є потерпілим, через те, що стала свідком домашнього насильства. (с. 69, 76 - 77).

Цілком погоджуюсь з аргументацією автора посиланням на ст. 10 Закону України «Про охорону дитинства», відповідно якої держава здійснює захист дитини від усіх форм домашнього насильства та інших проявів жорстокого поводження з дитиною, експлуатації, включаючи сексуальне насильство, у тому числі з боку батьків та осіб, які їх замінюють. Гарний аргумент для аналізу співвідношення домашнього насильства та жорстокого поводження з дітьми. Варто було б його підсилити наскрізно по дисертації.

Автор слушно акцентує увагу на тому, що від розуміння та тлумачення терміну «жорстоке поводження з дітьми» залежить не тільки прийняття правомірних судових рішень, але і безпосередня реалізація прав та обов'язків учасниками правовідносин.

У роботі наводиться і чимало інших, співзвучних мені положень і міркувань.

Практичне значення одержаних результатів у науково-дослідній, законотворчій, правозастосовній діяльності та навчальному процесі достатньою мірою висвітлене в дисертації (с. 9) і сумнівів не викликає.

Головним чином практичне значення здобутих результатів полягає у можливості їх використання для вдосконалення КК України та практики його застосування. Засвоєння положень цієї роботи може бути корисним і для фахівців-теоретиків, які займаються як коментуванням кримінального закону, так і розробленням доктринальних засад вдосконалення (перегляду) законодавства.

Разом з тим, як будь-яка по-справжньому творча праця, дисертаційне дослідження Ростислава Сергійовича не позбавлене **окремих вад і дискусійних положень**.

Тому загальна позитивна оцінка дисертації в цілому та її окремих положень не виключає можливості та необхідності висунути певні застереження та зауваження щодо позицій, які потребують уточнення, є спірними або вимагають наведення додаткових аргументів під час захисту та дають можливість вступити в дискусію з автором. Вони здебільшого мають рекомендаційний характер.

1) При розгляді причинного зв'язку жорстокого поводження з дитиною (с.129) можливо по відношенню до дітей варто було б зробити акцент на наявності особливих умов на боці потерпілого. Адже психіка дитини нестабільна в період зростання, гормонального формування та інших факторів. Все це майже завжди виступає каталізатором розвитку причинного зв'язку від діяння винного до наслідків.

2) У межах розгляду питання розмежування суміжних складів варто зауважити, що по тексту роботи автор часто використовує аналіз ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК. Хотілося б більшого акценту саме на жорстокому поводженні з дитиною, що на думку автора є ширшим поняттям, ніж домашнє насильство.

3) Видається необхідним зробити акцент на посиленні жорстокого поводження з дітьми під час війни. Діти залишені на родичів найуразливіші.

4) Міркування дисертанта з приводу розв'язання проблеми форми вини жорстокого поводження з дітьми викликають певні зауваження. Так, викликає заперечення пропозиція автора передбачити в одній частині статті як умисну так і необережну форму вини. Але ж умисне жорстоке поводження з дитиною має незрівнянно вищий рівень суспільної небезпечності ніж таке ж діяння, вчинене з необережності (с.147).

Зроблені зауваження і побажання стосуються дискусійних питань, не впливають на належний науковий рівень дисертації, не піддають сумніву основні наукові результати, отримані здобувачем.

Відповідно можна зробити висновок, що дисертація Шакіна Ростислава Сергійовича на тему «Кримінальна відповідальність за домашнє насильство у формі жорстокого поводження з дітьми», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії, відповідає вимогам Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 167, а її автор заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії.

Рецензент: доцентка кафедри

кримінального права

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

Горностаї А.В.

